

Maria de la Salut: un exemple de canvi de paisatge dins el Pla de Mallorca ¹

per BARTOMEU PASTOR SUREDA

Als meus pares i a tots els pagesos de Maria.

1. INTRODUCCIO I JUSTIFICACIO DEL TEMA

Tothom creu que tots els articles que produeix el camp (la terra) han d'ésser barats, han d'ésser més barats que tots els altres. Tots creuen que l'agricultor, el pagès, és un home amb molt poques exigències i que no necessita viure en comoditats; li parlen dels avantatges que té poder viure al camp. Primer se li parla de l'ecologia, i li diuen que només ell pot respirar aire pur i viure en contacte amb la natura. El llaurador, en canvi, aspira generalment a no ésser llaurador o, almanco, que no ho hagin d'ésser els seus fills. El pagès no vol que els seus fills duguin una vida tan "esclava" com la seva i sempre els diu que han de cercar una altra activitat, ja que sempre hi ha temps per a tornar al camp, a la terra del seus pares.

L'aparició del tractor, de la segadora, dels adobs i tractaments químics, han canviat el sistema de l'agricultura. És clar que ara són necessaris menys llauradors que abans. S'ha canviat l'arada pel tractor, però l'agricultor ¿ha guanyat en "status" socio-econòmic? . Haver substituït el jornalier pel tractor no és una solució, malgrat que el petit propietari hagi passat, en molts de casos, a treballar a altres activitats com a no qualificat, si bé segueix conrant les seves terres a temporades concretes: sembra, sega, batuda, etc. Això fa que els tractoristes i propietaris de les maquinàries siguin els qui facin tot el treball agrícola mecanitzable. Per tant, això suposa que els petits agricultors facin una activitat quasi de *GESTIO*; que consisteix a avisar qualcú que els llauri, qualcú que els segui, els reculli i els transporti els productes.

---

¹ Resum de la Tesi de Llicenciatura *Maria de la Salut: Un modelo de proceso estructurante de una agricultura minifundista en un municipio del Pla de Mallorca*, dirigida pel Dr. Bartomeu Barceló Pons i presentada al Departament de Geografia de la Facultat de Filosofia i Lletres de Ciutat el mes de juny de 1975.

El cas que ens pertoca estudiar podria esser, sense cap dubte, un model per a altres estudis consemblants a l'Illa. Es tracta de l'estudi d'un municipi eminentment agrari, amb una estructura de la propietat mixta a base d'una gran parcel·la (975 hectàrees) que suposa 1/3 del total de l'extensió del terme i la resta a base de minifundi (5 hectàrees) amb intercalació d'unes parcel·les entre ambdós, si bé sempre per davall de 50 hectàrees (Son Perot Vell o Clapés, Son Perot Nou, Son Tovell, Roqueta...). Tenim, per tant, el predomini d'una gran explotació horto-fruïtera amb una forta inversió de capital i, en segon lloc, un minifundi i mitjana propietat cerealista, on les inversions fins ara no existeixen, exceptuant la possessió de Son Perot Vell, on darrerament, amb el canvi de propietari, s'hi venen fent reformes d'infraestructura (corrent elèctric, telèfon, aigua corrent, construcció d'habitaclles per al senyor i empleats, etc.) amb capital acumulat a activitats no relacionades amb la terra.

La inversió de capitals en compra de terres, capitals trets d'altres activitats no agrícoles, unes vegades per prestigi i altres per a assegurar tal inversió, estan canviant, si bé molt a poc a poc el paisatge minifundista-cerealista i de secà, fins ara poc mecanitzable, per un paisatge verd ocasionat per les prospeccions d'aigua que han donat lloc a un canvi de cultius (cas de Montblanc) i, per altra banda, a una major mecanització dels cereals.

De totes formes trobam una reacció a la capitalització, per part del petit propietari (menys de 5 hectàrees espargides), que normalment fan dificultoses i poc compensades les inversions, tant en maquinària, com canvi de cultius de secà per reguïu, ramaderia, etc. A tot això cal afegir l'envelliment de la població que treballa la terra (la majoria amb edats superiors a 65 anys), la manca de preparació del pagès i la política de preus duita per l'Estat d'on sempre surt el més perjudicat (si no vegeu la darrera puja del pa —any 76— no compensada amb el preu del blat, o la puja de pinsos, també desequilibrats amb els preus de les matèries primeres que ell produeix —civada, ordi, favó...—). Tenguem en compte que si el pagès calculàs i comptabilitzàs les entrades i sortides, així com el seu jornal abandonaria —tots els que poden ho fan— la terra.

La introducció i expansió del reguïu a l'explotació de Montblanc ha canviat totalment el paisatge. En deu anys s'ha passat d'unes terres cerealistes, amb una de les produccions més altes de l'Illa, a un reguïu mixt a base de verdures i forratges en sistema de mitges, per una banda, i explotació directa dels arbres fruiters, per l'altra.

Per tant, i això és molt important, tenim un canvi de cultius, allà on les extensions o la bona situació econòmica del propietari (inversions) ho han permès (Montblanc i des de fa un any Son Perot Vell). Un altre canvi, menys important que l'anterior el trobam als afores del casc urbà (Davant S'Arraval), degut a dos factors: l'aigua canalitzada del pou particular de Can Burguet i la superfragmentació de la propietat als voltants d'on se troba el pou. Indubtablement, aquesta aigua ha beneficiat i sobrevalorat aquestes terres —es tracta de terres primes, molt mal planes i amb arbres (ametllers)—, passant d'un cultiu extensiu (ametllers i els baixos

cereals) a un tipus intensiu (arbres fruiters i verdures de reguiu) d'autoproveïment familiar. Es tracta de petits horts on s'hi inverteixen els doblers estalviats a activitats secundàries i terciàries, i per gent que viu fora del poble, o per aquells que fent feina al poble es dediquen a altres activitats (fusters, carnisers, tractorers...), no directament relacionades amb la terra. N'hi ha també que aprofiten la canalització d'aigua (infraestructura) per montar-hi granges.

Un altre canvi en el paisatge el tenim en els camps cerealistes "terres grasses", on la introducció de la mecanització ha fet que hagi calgut arrabassar els arbres (figueres primordialment) que, en certa manera, s'hi oposaven. A les terres més "primes" i mal planeres l'ametller, malgrat el poc rendiment i les dificultats a l'hora de mecanitzar les feines, segueix subsistint i predominant, gràcies en part que es troba a terres bastant dolentes on, hi conviu amb ell: les "pastures" verdes per al bestiar oví als llocs tancats, i el forratge sec (garba d'avena) o els cereals tradicionals als camps oberts.

Dues activitats que estan relacionades amb la terra, si bé molt distintament, són la ramaderia intensiva (granges de pollastres i de porcs) a base de pinsos composts i a locals més o manco condicionats, per una banda, i l'activitat que es dona a molts de llocs de l'Illa, de propietaris de tractors i maquinàries (batedores, recol·lectores i altres ormejos) que funcionen com a empresaris del taxi-agrícola, i que normalment no tenen terres pròpies, o si les tenen són de poca extensió.

L'activitat agrícola i domèstica de la dona també forma part de tot l'entremat d'aquesta no qualificació agrària dels pobles agrícoles de l'Illa, a les quals a vegades s'hi afegeix una activitat bastant corrent darrerament i que fa compatible desenvolupar les dues anteriors, ja que es tracta d'un treball complementari i que se sol fer a les hores perdudes, suposant a vegades un bon jornal: el trenat de pell per a les fàbriques de calçat d'Inca.

Es precisament com a conseqüència de la modernització i mecanització del camp que apareix el cultiu intensiu d'hortalisses o l'emigració i el temps parcial de treball a altres activitats.

El manteniment d'una gran propietat fins a finals del segle XIX, en mans d'un petit grup de propietaris absentistes fou un dels factors que més varen contribuir a l'estancament de l'agricultura i, en general, de l'economia illenca. La concentració de grans possessions en mans d'un "hereu", duu que aquest no se preocupi en absolut de les seves propietats, més que de cobrar els "censals", lloguers... Fins que aquesta propietat no se va fragmentar fou impossible un canvi dins el camp mallorquí.

2. LA PROPIETAT RUSTICA

El terme municipal de Maria de la Salut i els seus contorns, objecte d'aquest estudi, està inclòs en el Pla de l'Illa, i limitat al Nord pels termes de Llubí, Muro, Santa Margalida i al Sud pels de Sineu i Ariany (Petra). Es tracta d'una extensió de 3.030 hectàrees, en general planeres, amb algunes petites elevacions de moderada

altitud i perfils ondulats, que no superen els 160 metres damunt el nivell del mar. Aproximadament els dos terços del terme estan constituïts per un mantell d'alluvions quaternaris, amb grans profunditats que faciliten la feina de les arades i tractors, així com els cultius.

Aquest medi físic planer ha afavorit, en part, la gran parcel·lació del terme (vegeu gràfic n.º 1), on l'any 1974 hi havia 3.884 parcel·les, cosa que suposa una extensió mitjana de 0,77 hectàrees/parcel·la (un poc més d'una quarterada), i un gran nombre de propietaris, 1789.

2. 1. *Predomini de la gran propietat fins al segle XX*

Des del segle XIII a 1843² ens trobam amb l'existència d'un predomini dels propietaris de més de 100 hectàrees en extensió (86%) i de menys de 10 hectàrees en nombre.

Cal advertir que fins a l'Amillament de 1863 l'estudi de la propietat rústica en el municipi de Maria està íntimament lligat a Santa Margalida, del qual formà part fins a 1836.

Les dades³ trobades referents als segles XIV i XV són poques. Només tenim algunes que fan referència a Montblanc,⁴ Deulosal,⁵ Roqueta.

Cinc⁶ dels tretze propietaris ciutadans que Quadrado⁷ inclou a Santa Margalida adquiriren terres dins del terme municipal de Maria de la Salut. Un fet significatiu mereix ésser destacat: els noms de Zaforteza, Font de Roqueta (a partir del segle XVII Desbrull i del XIX Villalonga) i Puigdorfilà es mantendran fins el segle XIX com a grans propietaris. Aquestes famílies posseïen gran part de les propietats del terme municipal i la seva pervivència tindrà lloc fins a la segona meitat del segle XIX i qualche cas en concret arribarà fins la primera dècada del segle XX.⁸

Les fonts per a l'estudi de la propietat rústica en els segles XVI, XVII i XVIII són fonamentalment els anomenats "Stims Generals"⁹ o registres en els quals

² Aquest any tenen lloc els primers establits.

³ Protocols notarials.

⁴ A.H.M., D-5, fol. 82-83. Montblanc limitava amb el "Rafal Deulosals", amb les alqueries "Columbars", "Ero", "Campfuyllós", "Rafal Fontanes" i l'alqueria "Eriayn" (actualment Ariany).

⁵ A.H.M., fol. 142-143. Any 1349.

⁶ Ramón Zaforteza va adquirir (Es Reboster, Es Pujol, Rafal Roig, Deulosal i altres). Francesc Font (Roqueta, Sa Torre i altres).

Pere Font (Montblanc, Camp d'En Fiol —actualment part de Montblanc— i altres).

Pere Odon de Puigdorfilà (Es Gassons i altres).

Serra (Sa Bisbal)

(Any 1450).

⁷ Op. cit. Bibliografia.

⁸ El cas d'En Xim Villalonga a Roqueta.

⁹ S. XVI: D-1252. A.H.M. Any 1578.

S. XVII: D-1255. A.H.M. Any 1694.

A.H.S.M. Anys 1695 i 1699.

S. XVIII. A.H.S.M. Anys 1727 i 1747.

consta una valoració dels béns dels propietaris. En els llibres apareixen les inscripcions de les finques rústiques i urbanes amb la valoració en lliures mallorquines. En aquests segles seguim amb la consolidació de la gran propietat. En el segle XVII (vegeu taula n.º1) quatre propietaris¹⁰ posseïen un 73,430/o del total de la superfície. Aquests tres segles es defineixen pel seu immobilisme en les transaccions en propietats rústiques. Quant al segle XVIII sis propietaris absentsistes¹¹ tenien 2.460 hectàrees, el 860/o de la superfície total del municipi; tots ells amb extensions superiors a 100 hectàrees. En aquest segle tenim un fet important i que és l'ampliació del casc urbà¹² obligat per l'augment de la població.

El segle XIX, fins a 1843, en que es produeix el primer extablit de dues possessions,¹³ té un signe clar d'estabilitat i és una simple continuació del segle XVIII i anteriors. Per a l'estudi de la propietat en aquest període s'ha utilitzat l'Apeo de Garay de 1818.¹⁴

2. 2. *La fallida de la gran propietat i minifundi actual*

Per a l'estudi de la gran propietat entre 1843 i 1974 hem emprat les fonts¹⁵ existents a l'Ajuntament i Arxius particulars.

Es convenien dir que totes les grans propietats a l'entorn de 1840 pertanyen a l'aristocràcia mallorquina amb títol (comte d'Espanya i comte de Sta. M.ª de Formiguera) o sense títol (Rossinyol i Zagrana, Villalonga...). Tots ells desapareixeran a la segona meitat del segle XIX amb l'única excepció del comte d'Espanya que encara roman a l'actualitat.¹⁶

¹⁰ Domingo Belloto (Montblanc)

Francesc Desbrull (Sa Font de Na Pastora, S'Hort de Na Pastora, Es Rafal Nou, Son Fogueró, Roqueta, Son Niell, Sa Torre de Na Gil).

Comte de Sta. M.ª de Formiguera (Es Rafal Roig, El Pujol, Es Reboster, Es Pujolet, Deulosal).

Joanot Desclapés (Son Gil, Son Perot, Es Cassons).

¹¹ Hereus de Domingo Belloto, Francesc Desbrull, Francesc Desclapés, Comte de Peralada i Formiguera, Gaspar Puigdorfil, Hereus de Baptista Carles Desbachs.

¹² "En doce de diciembre de 1796 D. Vicente Zaforteza y Morro, antes Ferrer de San Jordi, conde de Sta. Maria de Formiguera, Por escritura otorgada ante D. Jaime Simó, notario, cedió una pieza de tierra llamada *Sa Quintana* a favor de Miguel Gual y Juan Torelló como a Diputados del lugar de Maria para el efecto de fabricar casas, en cuyo establecimiento se reserva dicho señor Vicente un censo alodial de cuatro gallinas" (Arxiu de l'ex-secretari Gaspar Perelló).

¹³ Es Pujolet i Deulosal pertanyien al Comte de Formiguera.

¹⁴ "Libro de Apeo y valoración del capital y productos específicos de todas las tierras, edificios y propiedades de la Villa de Santa Margarita". (Martí Garay va estar al capdavant de la secretaria d'Hisenda durant el reinat de Ferran VII).

¹⁵ Amillament (llibre i pla de finques) de 1863 i Cadastre (fixes i polígons de finques) de 1974.

Arxius particulars de l'ex-secretari Gaspar Perelló, Sebastià Carbonell "Nepto o de Deulosal" i Joan Pastor "Cotó".

¹⁶ La família Espanya és hereua a partir del segle XIX de Montblanc, propietat d'Eliseo Belloto i Morell, darrer Belloto a l'illa.

Han estat diverses les causes que s'han atribuït al fraccionament de la propietat. La més important tal vegada, fos abandonar el sistema de "l'hereu", així com l'obligació d'entregar una part de l'herència als germans en concepte de "llegítima".

Segons l'Amillament de 1863 encara hi havia un clar domini dels propietaris absentsistes. Sis grans propietaris¹⁷ encara retenien un 68°/o de la superfície total, percentatge inferior al 86°/o de 1818, però encara molt important.

Entre 1843 i 1904 tenen lloc els establits de 904 hectàrees¹⁸ que suposen 719 parcel·les, totes inferiors a 50 hectàrees i la gran majoria no sobrepassen les dues.

Entre 1910 i 1920 tengueren lloc les darreres parcel·lacions importants. En la dècada de 1910 se varen parcel·lar 100 hectàrees dins Els Cassons i entre 1910-1920 unes 60 hectàrees dins Son Perot en trossos d'una i dues quarterades, i la parcel·la del Rafal de Son Bacs de 101 hectàrees.¹⁹

Segons l'Amillament de 1863, en el municipi estudiat hi havia 566 propietaris i 1898 parcel·les, cosa que equival a 3,35 parcel·les/propietari. Cent anys després, el 1974, el nombre de propietaris era de 1789 i el de parcel·les de 3.884, 2,17 parcel·les/propietari (vegeu taules n.º 2 i 3).

Per a analitzar l'evolució seguida per la propietat en els segles XVII, XIX i XX són importants, per la claredat, els gràfics n.ºs. 2, 3 i 4. El nombre de propietaris ha passat de 245 per a 1694, a 566 i 1789 per als anys 1863 i 1974 respectivament. L'augment de 1223 propietaris en cent anys (1863-1974) es deu en gran part a les parcel·lacions de dues propietats.²⁰

Com a conclusió direm que l'augment important de propietaris té lloc entre 1863 i 1974 i és degut exclusivament als propietaris de menys de 5 hectàrees, els quals passen de 537 a 1739 en els anys 1863 i 1974. Els propietaris de menys de 5 hectàrees el 1843 ocupaven 217 hectàrees (el 17,17^o/o) i passaren a 558 hectàrees (el 6,75^o/o) el 1863 i a 1395 hectàrees el 1974 (el 53,64^o/o). Es comprovarà igualment que la categoria de 5-10 hectàrees que comptava 5 propietaris i 30 hectàrees l'any 1843, passa a 10 propietaris i 66 hectàrees el 1863, i a 29 propietaris i 208 hectàrees el 1974. Tenim, per tant, dos fets molt importants: una petita propietat, 2/3 de l'extensió, formada a costa de la propietat de 100 a 500 hectàrees que desapareixen el 1920 i, en segon lloc, el manteniment d'una gran propietat, Montblanc, amb 1/3 de la superfície del terme (vegeu gràfics n.ºs. 3 i 4).

¹⁷ Comte d'Espanya, Xim Villalonga, Pere Rossinyol i Zagrana, Joan Antoni Formiguera, Josefa Borràs de Ayneto i Lluís Monjo.

¹⁸ Les 447 hectàrees de Deulosal, Es Pujolet, Es Rafal Roig, Es Reboster i Es Pujol, del Comte de Sta. Maria de Formiguera (1843-1863); i les 461 hectàrees de Sa Torreta, Son Niell, Es Rafal Nou, Son Fogueró i Sa Font, de la Família Villalonga (1880-1904).

¹⁹ El seu propietari era el marquès de Zayas.

²⁰ Ens referim a les famílies Villalonga i Comte de Formiguera.

3. DISMINUCIO DE LA POBLACIO ACTIVA AGRICOLA

Entre 1750 i 1970 la població de Maria de la Salut ha passat de 781 a 2.076 habitants, amb un màxim de 2.491 habitants l'any 1940. La disminució d'unes 500 persones per emigració, entre les dues dècades de 1950-1970 són normals, encara menys baixes del normal si tenim en compte que es tracta d'un municipi eminentment agrícola.

La població activa per als anys 1950 i 1970 representa un 38,70% i un 38,43%, respectivament, sobre el total de la població. Convé aclarir que tant per a 1950 com per a 1970 no es compta la dona com a integrant de la població activa malgrat que vengui desenvolupant una activitat relacionada quasi sempre amb l'agricultura.

L'impacte que ha tengut el turisme, si comparam els dos anys estudiats (1950 i 1970), en l'agrupació de la població activa per sectors és ben positiu ja que ha suposat una disminució de la població activa en el sector primari en benefici dels altres sectors i més en concret del terciari (ocupacions relacionades amb el turisme).

Així tenim que mentre el 1950 un 72,62% de la població activa ho era del sector primari (agricultura), tan sols un 14,64% en el secundari (construcció i indústria) i 12,64% en el terciari (oficines, comerços...); el 1970 malgrat el nombre de població activa dedicada al sector primari (agricultura) segueix essent elevat, en 51,63%, hi ha un important augment en els altres dos sectors 23,49% i 24,88% respectivament per els sectors secundari i terciari. El sector secundari es tracta sobre tot de gent dedicada a la construcció. L'increment del sector terciari, d'un 11,74% el 1950 passa a un 24,88% el 1970, és degut a mà d'obra jove que desenvolupa la seva activitat o bé a l'hoteleria o bé a oficines urbanes.

Per acabar, volem recalcar que en el sector agrícola sols hi romanen aquelles persones que per la seva edat i condició socioeconòmica els és difícil integrar-se a altres activitats.

Un fet molt important dels darrers deu anys és el desplaçament diari, emprant el transport públic i individual, i aprofitant la proximitat en temps (45 minuts) del lloc de treball (Ciutat i altres), així com també l'acurçament de la setmana laboral.

4. CANVI DE PAISATGE AGRARI

Amb condicions físiques favorables, principalment la bona qualitat dels sòls i el relleu poc accidentat, és lògic que la proporció que representa la terra cultivada (73,68%) en el municipi estudiat sigui superior a la del total de l'illa de Mallorca (58,27%) l'any 1960.

La importància de la terra cultivada ha augmentat entre 1860 i 1975 (vegeu taula n.º 4), en un 6,43%, la qual cosa suposa 3/4 parts del total del terme municipal.

L'explotació dels recursos hídrics, abans de 1960, quedava reduïda a modestes explotacions familiars orientades principalment a l'autoconsum. És a partir de 1960 quan es realitza el primer sondeig a Montblanc al qual seguirien d'altres a Deulosal, Rafal, Pujol, Can Burguet (Davant S'Arraval), Son Perot... Fruit d'aquestes prospeccions l'increment de reguiu (vegeu gràfic de cultius de l'any 1975) ha estat important en els darrers setze anys (1960-1976); es poden distingir tres tipus de paisatge agrari de reguiu:

1. Els petits trasts d'autoconsum familiar (per exemple els petits horts familiars sorgits recentment com a conseqüència de l'aigua de Can Burguet en la zona coneguda pel nom de Davant S'Arraval-Es Pujolet), d'una extensió aproximada a 2.000 metres quadrats.
2. L'hort destinat a l'explotació de verdures i que té per finalitat la venda en els mercats de l'Illa (Ciutat, Inca...) o la producció de plantes forratgeres per a consum del bestiar. Exemples d'aquest tipus els tenim en Es Rafal, Es Pujol, Deulosal...
3. La gran diversitat de Montblanc, que mereix un tractament a part. Abans de 1960, aquesta finca totalment cercalícola i que a penes disposava d'aigua suficient per a proveir el bestiar, compta en l'actualitat amb sis prospeccions, quatre de les quals equipades per a treure una mitjana de vuitanta tones/hora.²¹ Aquesta transformació agrària d'un espai sec per un totalment verd d'unes 200 hectàrees, de les quals 80 són cobertes per arbres fruiters (pomeral, principalment)²² i la resta, 120 hectàrees,²³ sol estar en règim de mitges cultivant-se: tot tipus de verdures, cultius industrials (carabassa de cabell d'àngel, pebres per a fer pebre bó...) i plantes forratgeres (alfals, blat de les Índies, favó...).

Un altre tipus de paisatge, el més característic i menys canviant, és el cerealista-absentista, de parcel·les petites i espargides que fan dificultosa la transformació en reguiu pel cost no rendable que suposa la infraestructura, però de cada vegada més està sofrint una major mecanització, malgrat la seva poca rendabilitat.

Des de fa dues dècades veim en el municipi un doble fet: o una desaparició dels cereals a les terres més primes, plenes d'ametllarar degut a les dificultats de penetració que troben les modernes recol·lectores; aquests cereals són substituïts per les pastures o garba d'avena; o un segon fet d'arrabassament dels arbres (figueres) existents en les millors terres cerealícoles, per a facilitar els treballs mecànics.

²¹ Dades personals després de recórrer la finca.

²² Es Camp d'En Fiol.

²³ S'Era d'en Llobera, Na Monja, etc.

Entre 1955 i 1970²⁴ tenim un canvi dels cultius cerealistes. En el cas del blat s'ha passat de 580 hectàrees a 460, dedicant-se a aquest cultiu les millors terres.²⁵ En quant a la civada ha succeït tot el contrari, passant de 230 hectàrees en 1955 a 560 hectàrees en 1970. En darrer lloc direm que l'ordi és, juntament amb la civada, el cereal de major extensió en aquests moments, ja que de 355 hectàrees el 1955, un 16,90% sobre el total de la superfície dedicada a cereals i llegums, hem arribat a 550 hectàrees, un 26,19%, el 1970.

D'aquí es dedueix:

1. Una disminució de la superfície de blat com a conseqüència de la política de preus duita per l'Estat.
2. Un augment de l'ordi, civada i favó per la major rendabilitat i millor sortida cara al mercat, o un millor aprofitament directe del pagès cara a la ramaderia (pores, principalment).
3. Disminució dels guarets com a conseqüència d'una intensificació del cultiu mitjançant el consum creixent d'adobs químics.

Com a municipi eminentment cerealista de secà, fins a la introducció d'adobs químics, existia la tradicional rotació i el sistema ja desaparegut dels formiguers. A Montblanc, el sistema de rotes²⁶ molt beneficiós tant per al pagès com per al propietari, roman fins a 1965. Recorrent les rotes o examinant la fotografia aèria²⁷ ens adonam de les extensions i importància d'aquelles a un temps de molta fam i elevat increment de població. Amb l'abandó de les rotes, la garriga s'ha anat apoderant de gran part d'aquelles terres i la resta, sense molta uniformitat, se sembla de pastures per a les ovelles o de blat per a les perdis, font aquestes darreres d'uns ingressos molt elevats.

Un monocultiu important, ja bé com a complement de l'agricultura o com a cosa totalment a part, és l'engreixament de pores; que des de fa dues dècades ha canviat molt quant a la seva cria. S'ha passat de l'engreixament de la raça indígena a base de figues i farina d'ordi, a una classe més seleccionada i rendable a base de pinsos composts. No cal dubtar que el porc ha estat i és el de major nombre de caps i també el de major rendiment, encara que la "pesta africana" ha ocasionat periòdicament autèntiques ruïnes.

En aquest aspecte podem alegar que l'ajuda per part del Govern davant el sacrifici obligat d'animals és insuficient i sol arribar després de molts d'anys d'espera. Això ha provocat en més d'una ocasió la venda d'animals malalts, en lloc de declarar-los, no contribuint amb això a l'extinció de la pesta. Estam convençuts

---

²⁴ Dades tretes del Sindicat de Maria, si bé corregides per la poca fiabilitat que ens mereixien.

²⁵ Son Perot, S'Alqueria Blanca, Sa Font, Sa Torreta, Es Pla de Deulosal, Son Roig...

²⁶ Es tracta del cultiu de les "Rotes Noves i Velles" que consistia en un contracte entre el roter i el pagès (amo de possessió, no propietari). Aquell sembrava i cuidava la rota i al final es repartien el producte.

²⁷ Fotografia aèria. Escala 1:100.000. Març 1973.

que no pot haver-hi una contenció de tipus sanitari si abans no existeix una solució econòmica, ja que en cas de pesta el més perjudicat sempre és el més dèbil, en aquest cas el propietari.

5. CONCLUSIONS

1. Es tracta d'un municipi que disposa d'un mitjà físic especialment favorable al cultiu.
2. La gran propietat rústica que té els seus antecedents en el Repartiment i que es consolida en el segle XVI, roman intacta fins al 1843.
3. El pas a un predomini de les propietats petites i mitjanes es produeix en el segle XIX i XX com a conseqüència fonamental de la fallida de dos propietaris.
4. Les seves propietats es fragmenten en petites finques que són adquirides, en la seva gran majoria, pels habitants del municipi.
5. La persistència de la gran propietat coincideix amb la dels cultius tradicionals (cereals).
- 6 L'aparició de la petita propietat coincideix amb la ruptura de l'autarquia i l'aparició de cultius comercials com l'ametller, que des de fa uns anys va essent arrabassat degut al seu poc rendiment i envelliment, per una part, i a les dificultats de mecanitzar els cereals allà on hi ha arbres (ametllers), per l'altre.
7. Les transformacions recents degudes a la cojuntura creada pel turisme es caracteritzen per:
  - a) Considerable disminució de la població activa agrícola;
  - b) Intensificació del cultiu que s'orienta cap a una producció ramadera.
  - c) Expansió del reguiu amb la dels cultius comercials com els fruiters.
8. Escassa rendabilitat dels productes agrícoles.
9. Exode rural i procés d'envelliment de la població.

FONTS

1. A.H.M.: Protocols Notarials referents als segles XIV i XV.
2. A.H.M.: D-1252 (Any 1578). D-1255 (Any 1694).
3. A.M.S.M.: Stims dels anys 1695, 1699, 1727, 1747.
4. A.M.S.M.: "Libro de *Apeo* y valoración del capital y productos específicos de todas las tierras, edificios y propiedades de la Villa de Santa Margarita".
5. Amillament de Maria de la Salut de l'any 1863.
6. Pla de l'Amillament aixecat l'any 1862. Escala 1:7.500.
7. Cadastre de Riquesa Rústica de Maria de la Salut de l'any 1974 (fixes de propietaris).
8. Padrons-cens de població de Maria de la Salut referents als anys 1950 i 1970.
9. Genealogia de los Font de Roqueta (Biblioteca March, n.º 7).
10. "Rúbrica del Arxiu de Don Antoni Desbrull Font de Roqueta y Boil de Arenós Cavaller de la Orden de San Juan y de la Real Maestranza de Valencia. Arreglat per don Josef Desbrull y Boil de Arenós cavaller de la Orde de San Juan y de la Real Maestranza de Valencia. Arreglat per don Josef Desbrull y Boil de Arenós cavaller de la Orde de San Juan en lo any 1793". (Biblioteca March).
11. Arxiu particular de l'ex-secretari de l'Ajuntament de Maria, Gaspar Perelló. Dades referents als establits de Roqueta, Deulosal, Son Niell, Es Rafal Nou...
12. Arxiu particular de Joan Pastor "Cotó". Dades referents a l'establitz des Pujoleit.
13. Arxiu particular de Sebastià Carbonell (l'amo en Sebastià Nepto o de Deulosal). Dades referents a l'establitz del Rafal de Son Bacs.
14. Plans del Cadastre de Riquesa Rústica. Escala 1:5000.

BIBLIOGRAFIA

1. BARCELO PONS: B.: *El siglo XIX a Mallorca*. Col. Monografies, 1. Obra Cultural Balear. Ciutat de Mallorca, 1964. 37 pàgs.
2. Idem: *Extensión y distribución de la tierra cultivada e inculta en la Isla de Mallorca en 1860*. B.C.O.C.I.N. de Palma, n.º 636, 1962.
3. BISSON, Jean: *La propiedad ciudadana en las Islas Baleares*. B.C.O.C.I.N. de Palma, n.º 574, 1972.
4. Idem: *Origen y decadencia de la gran propiedad en Mallorca*. B.C.O.C.I.N. de Palma, n.º 665, 1969.
5. GIRALT RAVENTOS, Emili: *Per a l'estudi de la història agrària*. Serra D'Or, any II, n.º 11, 1960, pàgs. 18-20.
5. Idem: *Principals problemes de la història agrària*". Colloqui d'historiadors. Barcelona. 3-4 de Maig, 1974. pp. 79-89.
7. QUADRADO, José Maria: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*. José Tous. Palma, 1939. 246 pàgs.
8. SALVA TOMAS, P.: *La utilización agraria del suelo en la Isla de Mallorca. (Aportación de una nueva metodología para su estudio)*. "Mayurqa", vol. XIII, 1975, pp. 69-100.
9. URECH CIFRE, Casimiro: *Estudio sobre la riqueza territorial de las Islas Baleares dedicados a las Cortes Constituyentes*. Guasp. Palma, 1869. 583 pàgs. (Vegeu Maria de la Salut, pp. 379-374).

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT RUSTICA. ANY 1694

Taula n.º 1

192

BARTOMEU PASTOR SUREDA

TIPUS	PROPIETARIS		EXTENSIO ¹		VALORACIO EN LLIURES		LLIURES/Ha.
(Hes-as-cs)	N.º	o/o	Hes-as-cs	o/o	N.º	o/o	
00-00-00/00-99-99	157	64,09	88-07-72	2,91	13.327	7,54	151,44
01-00-00/04-99-99	73	29,79	128-74-18	4,26	22.284	12,62	174,09
05-00-00/09-99-99	5	2,08	29-83-26	0,98	5.150	2,91	177,58
2	235	—	246-65-16	—	40.761	—	165,69
10-00-00/19-99-99	—	—	—	—	—	—	—
20-00-00/29-99-99	1 ³	0,40	22-00-00	0,72	600	0,33	27,27
30-00-00/49-99-99	—	—	—	—	—	—	—
50-00-00/69-99-99	1	0,40	53-06-82	1,75	5.500	3,11	103,77
70-00-00/99-99-99	1	0,40	99-93-00	3,30	7.800	4,41	78,79
100-00-00/149-99-99	3 ⁴	1,22	382-16-25	12,65	32.000	18,13	83,77
150-00-00/299-99-99	—	—	—	—	—	—	—
300-00-00/499-99-99	3	1,22	1.236-96-80	40,99	73.885	41,89	59,78
500-00-00/999-99-99	1	0,40	979-12-19	32,44	16.000	9,06	16,34
TOTAL	10	—	2.773-25-06	—	135.785	—	48,97
	245	100,00	3.019-90-22	100,00	176.546	100,00	58,48

¹ Les extensions han estat preses de *L'Apeo* de 1818, després de comparar la toponímia.

² En els propietaris amb menys de 10 hes., l'extensió venia especificada.

³ Comunes o "Rotes de la Mare de Déu".

⁴ En no anar consignat el predi anomenat Llampí, d'una extensió aproximada de 140 hes., s'ha considerat com si fos d'un sol propietari, ja que no s'ha pogut saber el nombre exacte de propietaris amb terres a l'esmentat predi.

Any 1863

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT RUSTICA

Taula n.º 2

TIPUS	PROPIETARIS		EXTENSIO		PARCEL·LES		L. IMPONIBLE		L. I./Ha.	PARC. PROP.
(Hes-as-cs)	N.º	º/o	Hes-as-cs	º/o	N.º	º/o	Ptes.	º/o	Ptes.	N.º
00.00.00/00.99.99	353	62,39	271.03.45	9,16	700	36,88	18.710,47	10,47	69	1,98
01.00.00/04.99.99	184	32,54	286.66.98	9,69	1.007	53,09	35.245,07	20,67	123	5,47
05.00.00/09.99.99	10	1,76	66.28.87	2,24	83	4,37	5.576,83	3,27	84	8,30
10.00.00/19.99.99	6	1,05	81.90.82	2,76	34	1,78	5.285,50	3,09	65	5,66
20.00.00/29.99.99	5	0,88	121.73.47	4,11	50	2,63	8.658,54	5,07	71	10,00
30.00.00/49.99.99	1	0,17	39.83.36	1,34	5	0,26	3.591,05	2,10	92	5,00
50.00.00/69.99.99	1	0,17	57.90.72	1,95	1	0,05	6.200,75	3,63	108	1,00
70.00.00/99.99.99	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100.00.00/149.99.99	3	0,53	313.85.10	10,61	8	0,42	15.762,77	9,24	50	2,66
150.00.00/299.99.99	1	0,17	276.71.33	9,36	1	0,05	19.564,37	11,47	70	1,00
300.00.00/499.99.99	1	0,17	460.91.36	15,59	8	0,42	24.885,45	14,59	54	8,00
500.00.00/999.99.99	1	0,17	979.12.19	33,19	1	0,05	26.977,97	15,99	27	1,00
TOTAL	566	100,00	2.955.97.65	100,00	1.898	100,00	170.458,77	100,00	57	3,35

Any 1974

Taula n.º 3

Mateixa tipologia que l'any 1863.	1314	83,10	600.44.27	19,99	2.123	54,76	276.489,05	27,28	460	1,61
	425	15,22	797.14.25	26,40	1.487	38,33	357.009,01	35,23	452	3,49
	29	1,03	208.40.31	6,88	148	3,74	101.515,56	10,00	685	16,44
	11	0,35	135.11.00	4,43	107	2,70	55.554,18	5,51	411	9,72
	5	0,15	112.62.47	3,70	11	0,28	18.719,53	1,84	167	2,20
	2	0,06	84.93.94	2,77	5	0,12	46.737,54	4,60	556	2,50
	2	0,06	108.95.71	3,57	2	0,02	29.703,74	2,92	275	1,00
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1	0,03	974.65.08	32,26	2	0,05	128.073,60	12,62	131	2,00
	1.789	100,00	3.019.27.03	100,00	3.884	100,00	1.013.802,21	100,00	335	2,17

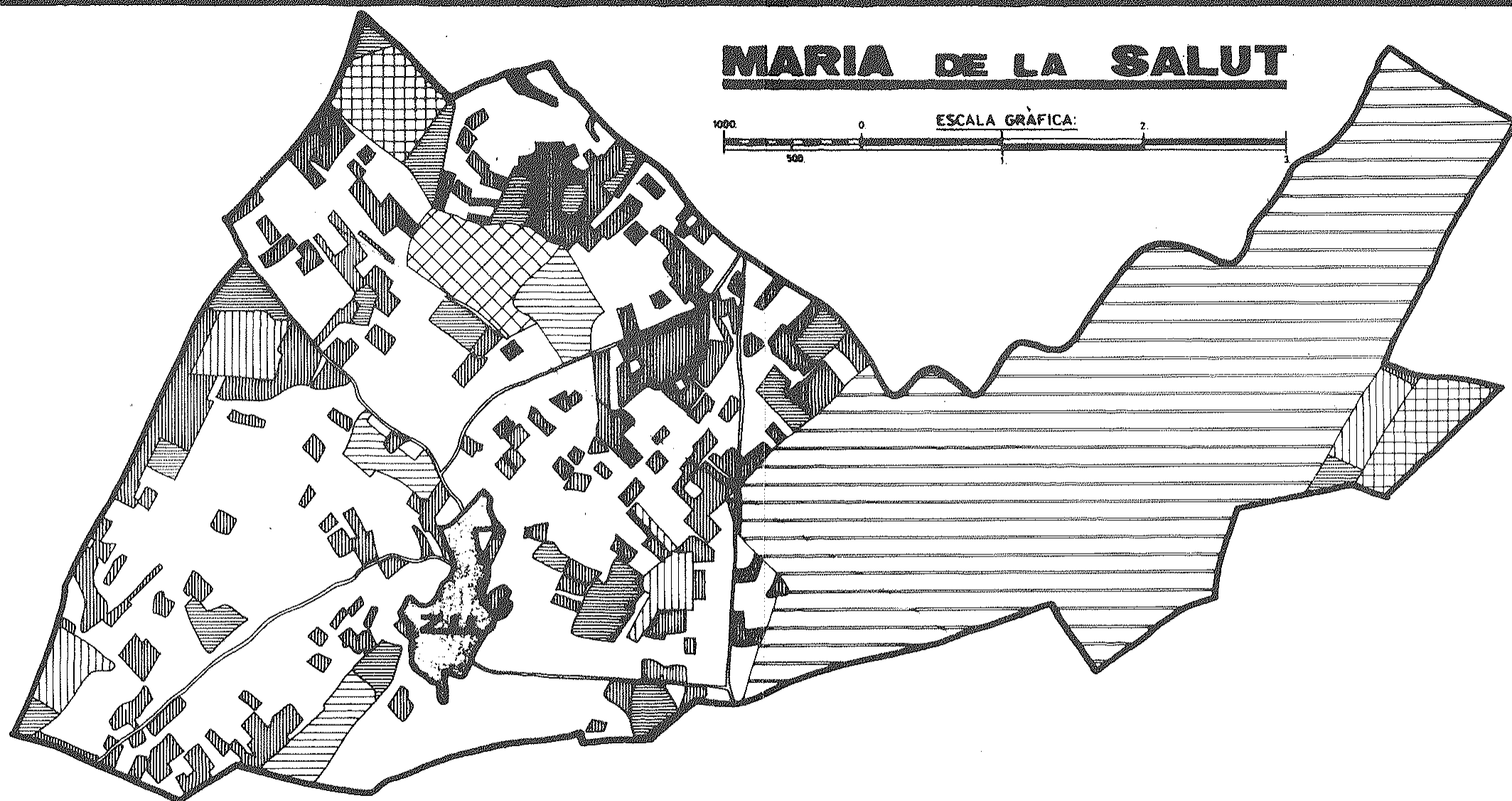
Font: Elaboració personal.

DISTRIBUCIO DE LES TERRES CULTIVADES I INCULTES. ANYS 1860 i 1975

Taula n.º 4

	1860		1975	
	Hes-as-cs	o/o	Hes-as-cs	o/o
REGUIU	3-37-00	0,11	140-60-11	4,63
Fruiters	—	—	85-10-05	2,80
Total reguiu	3-37-00	0,11	225-70-16	7,43
SECA				
Cereals i llegums sense arbres	1.747-55-00	59,25	1.273-59-11	42,08
Ametller amb cereal	—	—	500-12-28	16,50
Garrover amb cereal	2-84-00	0,09	8-09-75	0,26
Figuera amb cereal	146-68-00	4,97	200-17-78	6,60
Olivera	5-68-00	0,19	—	—
Vinya	70-68-00	2,39	10-41-20	0,34
Fruiters	7-46-00	0,25	14-52-05	0,47
Total seca	1.980-89-00	67,14	2.006-92-17	66,25
Total cultivat	1.984-26-00	67,25	2.232-62-33	73,68
EXTENSIO INCULTA				
Garriga i improductiu	963-97-00	32,75	797-41-51	26,32
TOTAL	2.948-23-00	100,00	3.030-03-84	100,00

Font: Elaboració personal.

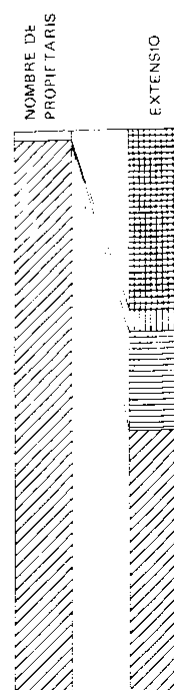
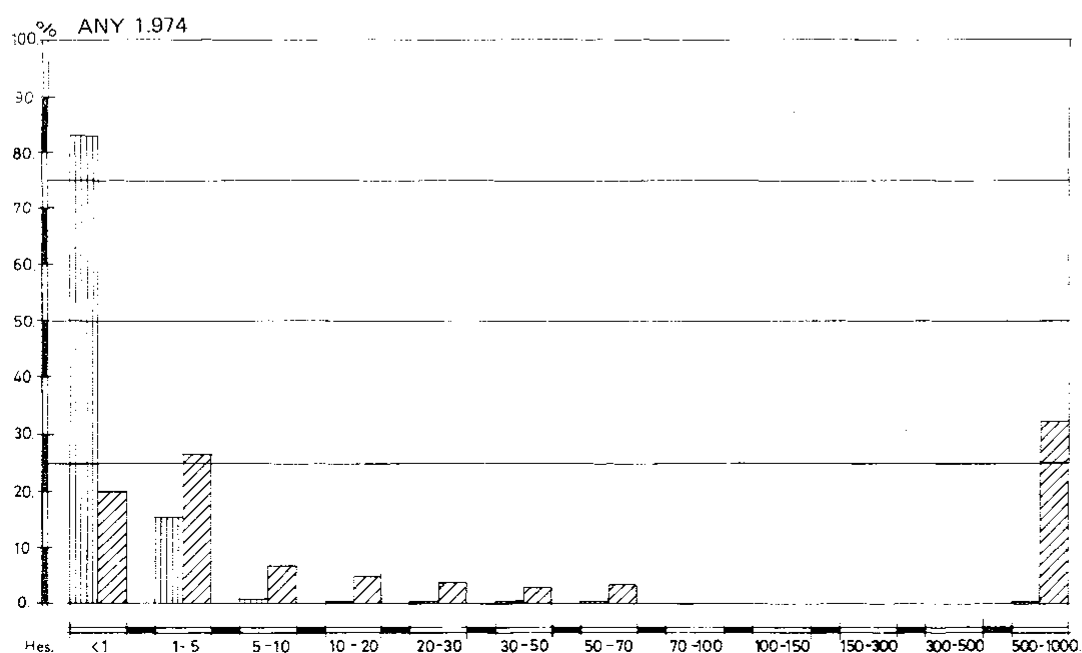
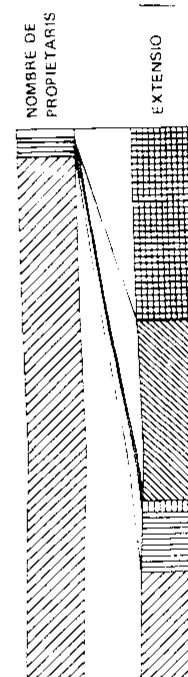
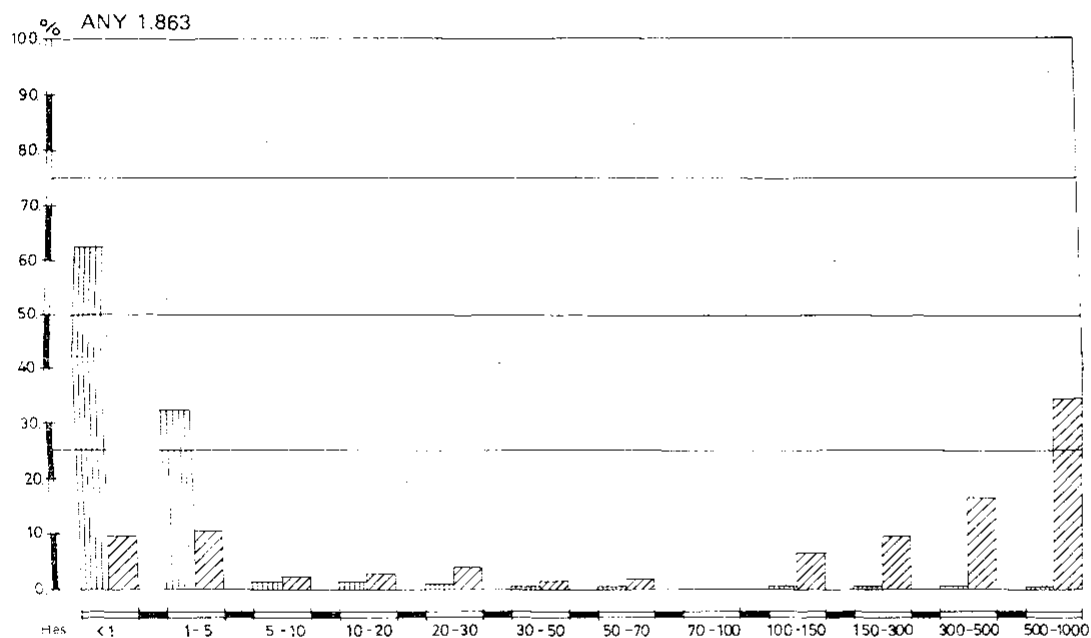
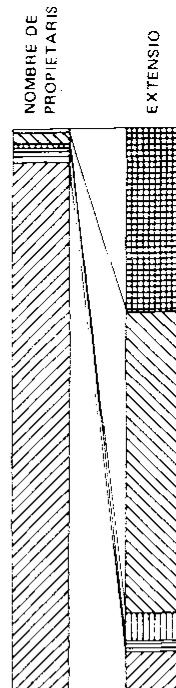
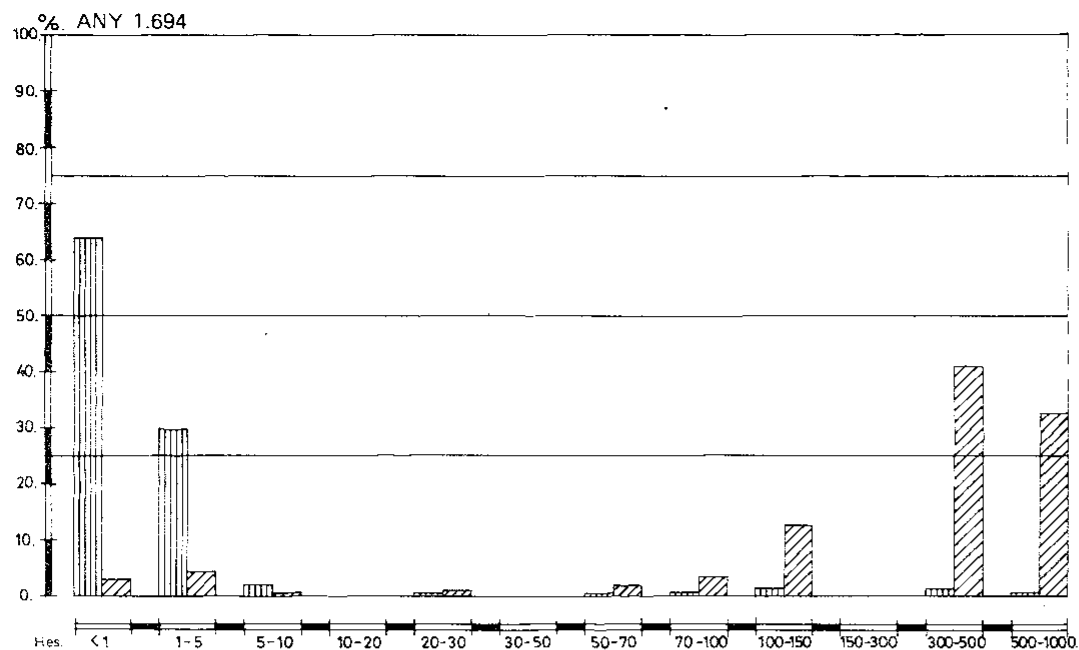
LLEGENDA:

	MENYS D'1 Ha.		DE 20 A 30 Ha.		DE 100 A 150 Ha.
	DE 1 A 5 Ha.		DE 30 A 50 Ha.		DE 150 A 300 Ha.
	DE 5 A 10 Ha.		DE 50 A 70 Ha.		DE 300 A 500 Ha.
	DE 10 A 20 Ha.		DE 70 A 100 Ha.		DE 500 A 1000 Ha.

PARCELACIÓ DEL TERRITORI. 1974

ESTRUCTURA DE LA PROPIEDAD RUSTICA MARIA DE LA SALUT.

Gràfic n.º 2

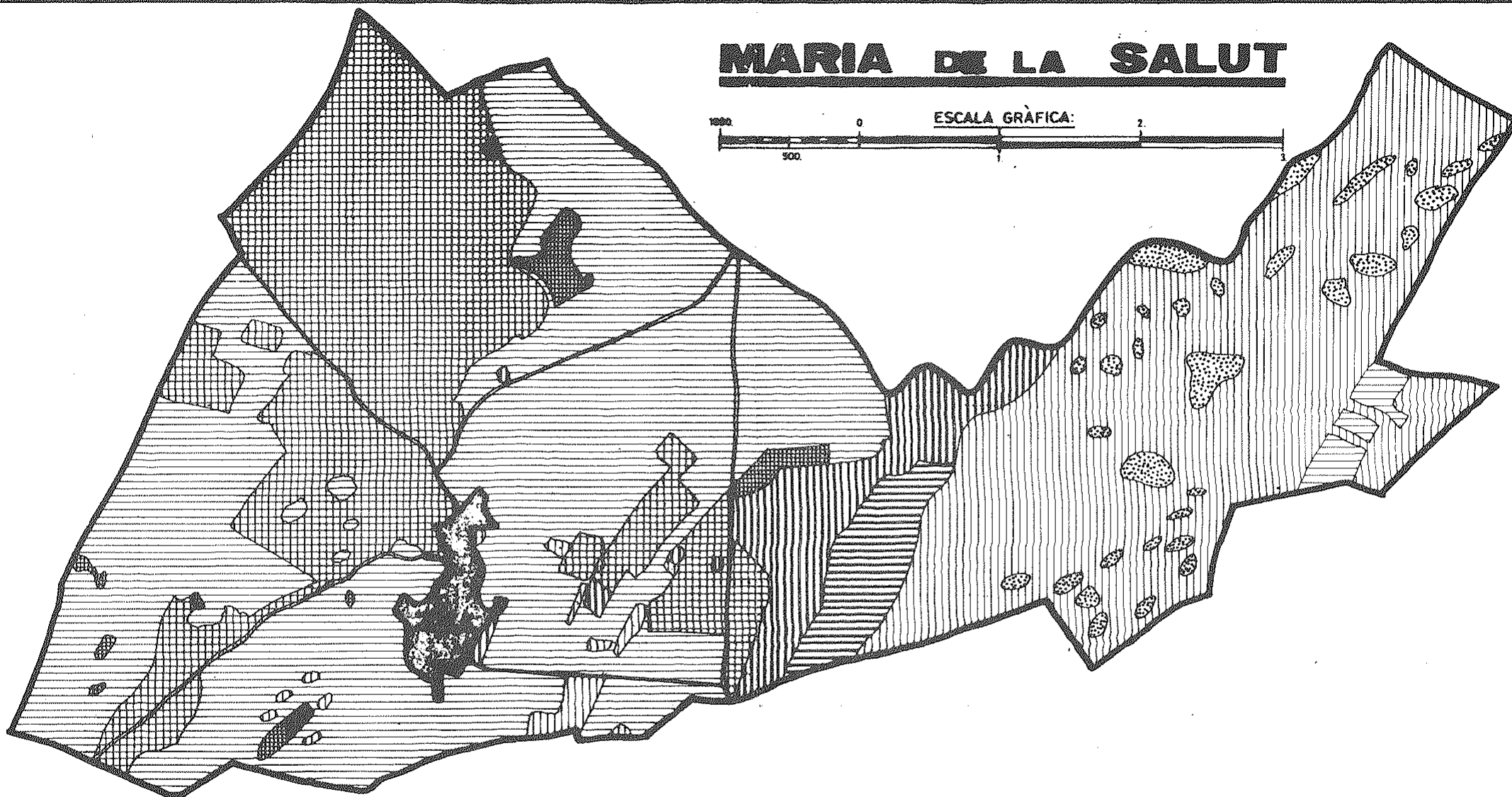

NOMBRE DE PROPIETARIS
EXTENSIO

<5. 5-50. 50-100. 100-500. 500-1.000.

MARIA DE LA SALUT

LLEGENDA:

PINAR.

GARRIGA.

CEREALS
AMB ARBRES.

CEREALS.

REGUIU.

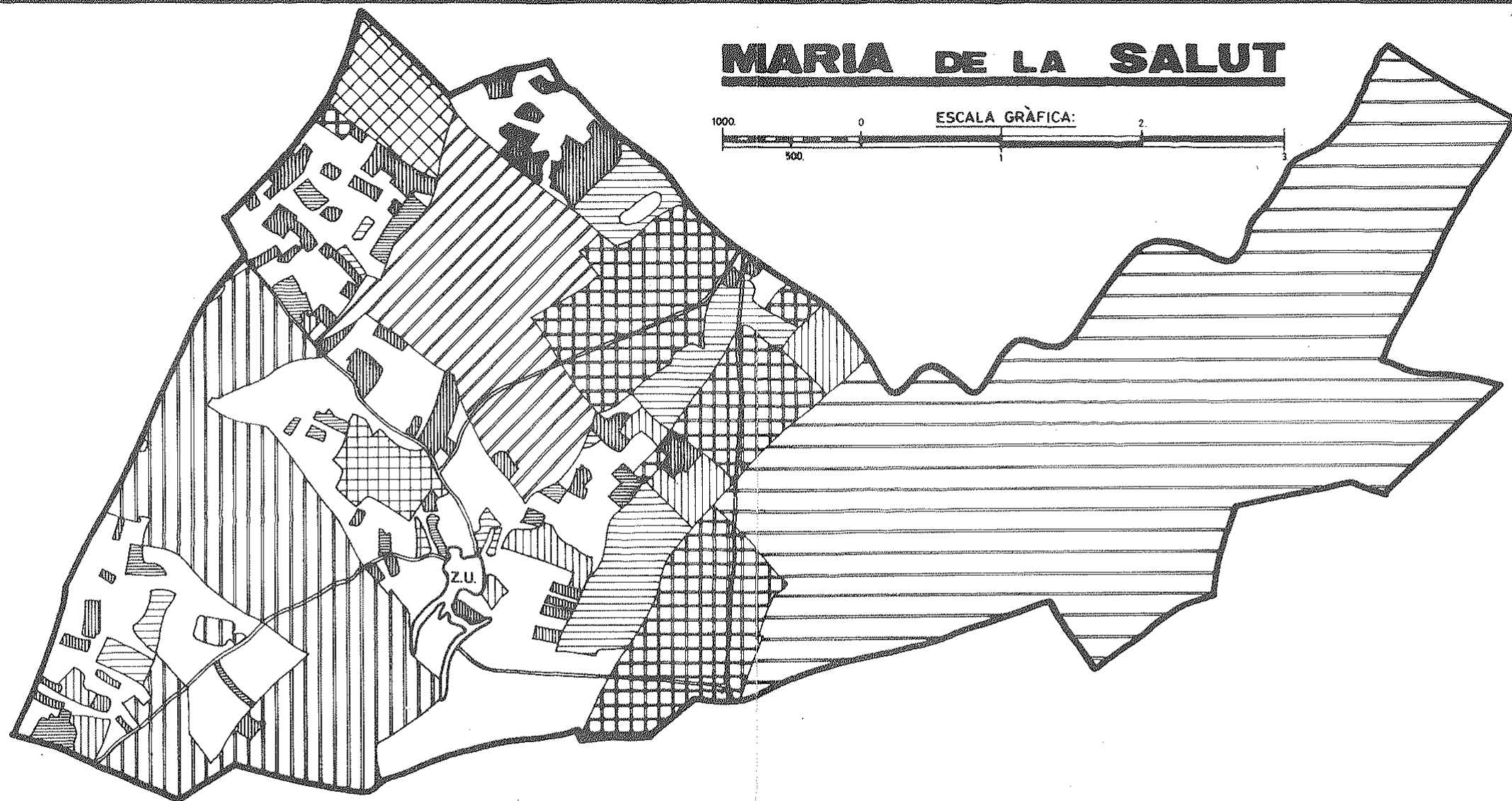
ARBRES FRUITALS
DE REGUIU.

"ROTES" CULTIVADES

MAPA DE CULTIUS. 1975

MARIA DE LA SALUT

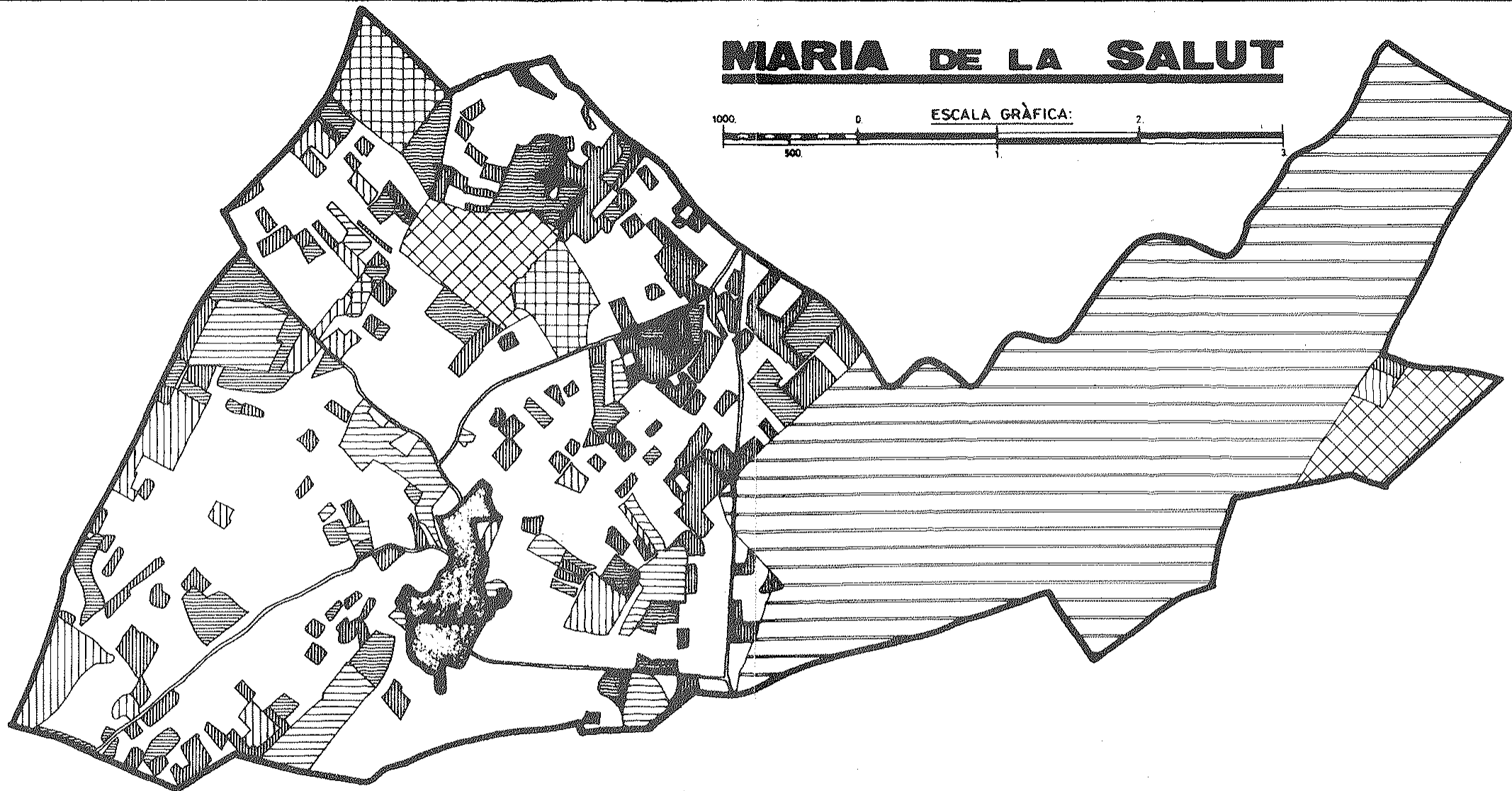
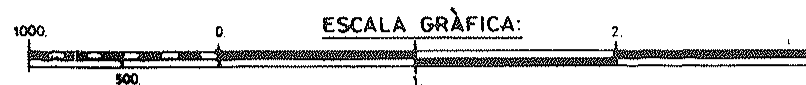

LLEGENDA:

	MENYS D'1 Ha.		DE 20 A 30 Ha.		DE 100 A 150 Ha.
	DE 1 A 5 Ha.		DE 30 A 50 Ha.		DE 150 A 300 Ha.
	DE 5 A 10 Ha.		DE 50 A 70 Ha.		DE 300 A 500 Ha.
	DE 10 A 20 Ha.		DE 70 A 100 Ha.		DE 500 A 1000 Ha.

MAPA DE PROPIETARIS. 1863

MARIA DE LA SALUT

LLEGENDA:

	MENYS D'1 Ha.		DE 20 A 30 Ha.		DE 100 A 150 Ha.
	DE 1 A 5 Ha.		DE 30 A 50 Ha.		DE 150 A 300 Ha.
	DE 5 A 10 Ha.		DE 50 A 70 Ha.		DE 300 A 500 Ha.
	DE 10 A 20 Ha.		DE 70 A 100 Ha.		DE 500 A 1000 Ha.

MAPA DE PROPIETARIS. 1974

